

elucidate the theory, principles, form the basis for the development of identified problems. Taking into account the scientific heritage of Russian and foreign specialists in the field of management, and also physical culture and sports established the structure of the analytical competence of physical education teachers. Manage the development of the teachers in the vertical and horizontal directions will enhance the effectiveness of physical education of students in educational process of higher educational institutions, approximation of their level of physical fitness and sports to the world's requirements for ensuring the competitiveness in today's job market.

Key words: *methodology; management; facilities management; vertical and horizontal communication; analytical competence; teacher of physical education; physical culture; sport.*

*Одержано редакцією 14.05.2015
Прийнято до публікації 15.06.2015*

УДК 314.72

Ченбай І. В.,

доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, кандидат педагогічних наук, Україна

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ З ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

Анотація. *Здійснено понятійно-термінологічний аналіз поняття «внутрішньо переміщені особи». Визначено напрями діяльності державних і недержавних організацій соціальної сфери з надання допомоги внутрішньо переміщеним особам. Схарактеризовано напрями роботи з підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери та навчання волонтерів, які надають послуги внутрішньо переміщеним особам.*

Ключові слова: *внутрішньо переміщена особа; організація соціальної сфери; державні і недержавні організації; напрями діяльності; соціальний працівник; психолог; волонтер; психологічна травма.*

Актуальність проблеми. Загострення ситуації на сході України, боротьба з терористичними та сепаратистськими формуваннями стали причиною вимушеної міграції значної частини мирного населення регіону. В Україні структурними підрозділами соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій обліковано 1 529 848 осіб (станом на 12.10.2015) [1].

Фактично, в Україні утворилася нова категорія соціально незахищених осіб, для роботи з якою необхідно мати, по-перше, відповідне нормативно-правове забезпечення, по-друге, організації і фахівців, що зможуть надавати соціальні послуги відповідно до потреб цієї категорії клієнтів. Тому проблема розширення напрямів діяльності організацій соціальної сфери, розроблення і впровадження програм допомоги внутрішньо переміщеним особам набула на сьогоднішній день особливої актуальності.

Зважаючи на те, що проблема внутрішньо переміщених осіб є новою для України, на сьогоднішній день відсутні комплексні наукові дослідження, навчальні матеріали для студентів ВНЗ. Публікації в основному охоплюють питання аналізу нормативно-правового забезпечення, механізмів захисту прав, вироблення напрямів державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні. Зокрема в цьому напрямі можна виділити дослідження А. Солодька та Т. Доронюка [2]. Психологічні джерела включають теоретичне обґрунтування проблеми травматизації та методичні

рекомендації стосовно використання підходів, методик, технік у практичній діяльності. Зокрема це ряд методичних рекомендацій, що розроблені українським науково-дослідним інститутом соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України (І. Пінчук, Н. Степанова, О. Хаустова та інші) [3], Міжнародним інститутом глибинної психології (Н. Пилипенко, С. Уварова, Н. Улько та інші) [4], адаптованих Українським інститутом когнітивно-поведінкової терапії (Е. Дирегров, П. Сміт, У. Юле) [5]. Разом із тим, організаційно-методичні аспекти проблеми надання допомоги внутрішньо переміщеним особам потребують свого обґрунтування.

Мета статті – виділити і схарактеризувати напрями діяльності організацій соціальної сфери з допомоги внутрішньо переміщеним особам.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-методичної літератури і нормативно-правових документів засвідчив, що відсутня єдина термінологія для визначення досліджуваної категорії клієнтів соціальної сфери. Так, у нормативно-правових документах, зокрема, Постановах КМУ за № 505 та 509 від 01.10.2014, за № 738 від 08.10.2014, використовується термін «особи, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції». Проте в ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» за № 1706-VII від 20.10.2014 уже вживається категорія «внутрішньо переміщена особа», значення якої трактується так: це «громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [6].

Аналіз матеріалів офіційних сайтів Міністерств також підтверджує відсутність єдиної термінології щодо визначеної категорії громадян. Так, на сайті Міністерства охорони здоров'я України вживається термін «тимчасово переміщені особи» [7], у інфографіці використовується поняття «переселенці», у посиланнях – «громадяни, вимушені залишати свої оселі». На сайті Міністерства соціальної політики України використовується термін «переміщені особи», а в назві програми, що реалізується за підтримки Міністерства, – «вимушені переселенці» [1], а також «Дорожню карту» рекомендовано для «людей, внутрішньо переміщених в межах країни» [8].

Крім того, для визначення досліджуваної категорії осіб на сьогоднішній день у наукових, методичних джерелах і ЗМІ використовується ряд синонімічних понять: переселенці, внутрішні переселенці, переселенці з зони АТО, вимушені переселенці, переміщені особи, внутрішньо переміщені особи і т.д.

У результаті аналізу методичних матеріалів і неструктурованих інтерв'ю з соціальними працівниками виділено ряд проблем, що характерні для внутрішньо переміщених осіб: економічні (утрата житла, місця роботи, рівня доходів); соціальні (утрата соціального статусу і соціальних зв'язків); психологічні (ретравматизація як первинна травма, що пов'язана з загрозою життю та благополуччю, або вторинна, що зумовлена необхідністю адаптуватися в новому середовищі).

Відзначимо, що соціальна група «внутрішньо переміщені особи» не є однорідною. У виступах на тематичних науково-методичних заходах представлено декілька класифікацій, виділено окремі групи з числа внутрішньо переміщених осіб. Визначення особливостей потреб кожної з груп обумовлює різні підходи до надання допомоги. Наприклад, І. Пінчук [9] виділяє такі категорії: люди, які перебувають в зоні АТО; внутрішні переселенці та ті, хто в певний момент повернуться до своїх домівок.

Натомість О. Тімченко диференціює внутрішньо переміщених осіб за характером та рівнем психічної травматизації: 1) покинув зону АТО заздалегідь, із речами, документами; 2) залишив зону АТО поспіхом, не все з речей удалося забрати,

потрапив під обстріли; 3) потрапив під обстріли, житло зруйновано частково або повністю; 4) досить тривалий час перебував у зоні військових дій; 5) є поранення або поранень зазнали члени родини; 6) був факт загибелі близької людини в зоні проведення АТО; 7) хтось із членів родини залишився в зоні АТО. При цьому автор відзначає, що потреби кожної групи обумовлюють зміст і стратегію допомоги: 1) в одному випадку (пункти 1-3) – допомагати успішному процесу психологічної адаптації до нових умов життєдіяльності; 2) в іншому (пункти 4-7) – працювати з особистістю в межах реабілітаційного і тільки потім, – адаптаційного процесу [10].

Узагальнення методичних та інформаційних матеріалів дало змогу виділити основні цільові групи програм допомоги внутрішньо переміщеним особам: 1) безпосередньо внутрішньо переміщені особи; 2) фахівці державних організацій, що надають послуги внутрішньо переміщеним особам; 3) представники недержавних організацій, у тому числі громадських об'єднань внутрішньо переміщених осіб; 4) волонтери державних і недержавних організацій, що організують або залучаються до програм допомоги внутрішньо переміщеним особам.

Як бачимо, цільовою групою виступають як безпосередньо внутрішньо переміщені особи, так і представники державних і недержавних організацій, що залучені до процесу надання допомоги. Слід відзначити, що протягом 2014-2015 років організації соціальної сфери розробили і впровадили значну кількість програм допомоги, як пов'язаних з їх попередньою діяльністю, так і абсолютно нових. У результаті можна виділити такі напрями діяльності з надання допомоги внутрішньо переміщеним особам: призначення різних видів державної соціальної допомоги; сприяння влаштуванню дітей до навчальних закладів; надання допомоги з постійного або тимчасового працевлаштування, підготовка, перепідготовка або підвищення кваліфікації, у тому числі в напрямі самозайнятості (підприємництва); організація місць тимчасового компактного проживання (у таборах відпочинку, кризових центрах і т.д.); розроблення і впровадження адвокаційних програм; консультативна діяльність (консультування з психологічних, юридичних, організаційних питань, у тому числі телефонні гарячі лінії, мобільні групи, що здійснюють виїзди в місця компактного проживання); допомога в пошуку та облаштуванні житла; надання речової допомоги у стаціонарних або мобільних пунктах (продукти харчування, одяг, товари для дітей, побутова хімія, постільні принадлежності); надання безкоштовних або пільгових побутових послуг (перукар, пральня); організація навчальних курсів із додаткової освіти (іноземна мова і т.д.); організація культурно-просвітницьких, профілактичних, дозвіллевих, краєзнавчих, екологічних заходів.

Наведений перелік напрямів діяльності організацій соціальної сфери з надання допомоги внутрішньо переміщеним особам свідчить про високий рівень їх мобільності, готовність перебудувувати діяльність і забезпечувати надання послуг згідно потреб, що виникають у конкретної соціальної групи.

Надання допомоги внутрішньо переміщеним особам потребує від фахівців соціальної сфери спеціальних знань і вмінь. У зв'язку з тим, що проблема масової внутрішньої міграції внаслідок військових дій є новою для України, виникла потреба додаткової підготовки фахівців. Тому одним із основних напрямів роботи з працівниками державних і недержавних організацій є навчальні заходи з підвищення кваліфікації в контексті допомоги внутрішньо переміщеним особам. Організаторами таких навчань, як правило, виступають профільні міністерства, представництва міжнародних організацій або всеукраїнські організації третього сектору. Досить поширеним є ознайомлення з зарубіжним досвідом країн, що мали подібні проблеми (зокрема, Грузія, Ізраїль) та національним досвідом роботи психологічної служби Майдану.

Найбільш поширеними є навчальні заходи з основ надання психологічної допомоги, у тому числі екстреної у кризових випадках. У результаті вивчення матеріалів

навчальних програм виділено основну тематику: теоретичне обґрунтування питання кризи, травматизації та конфлікту; діагностика станів внутрішньо переміщених осіб; принципи, методики і техніки надання допомоги за гендерно-віковими ознаками та в залежності від рівня травматизації; запобігання професійному та емоційному вигоранню.

Така спрямованість навчальних програм обумовлена специфічними потребами психологічного характеру осіб, які певний час перебували в зоні бойових дій. Домінування психологічних послуг підтверджують і результати анкетування, що проведене серед учасників обласного семінару «Надання соціально-психологічної допомоги дітям та їх сім'ям, переміщеним в регіони України з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції» у травні 2015 року. Учасники семінару (24 особи), які представляли мережу ЦСССДМ, соціально-психологічні служби закладів освіти та ряд інших закладів визначили ряд потреб внутрішньо переміщених осіб, з якими вони працюють (табл.1):

Таблиця 1.

Потреби внутрішньо переміщених осіб, з якими працюють соціальні працівники і психологи державних організацій Черкаської області

Вид потреб	Працівники закладів освіти (11 осіб), у %	Спеціалісти ЦСССДМ (8 осіб), у %	Представники інших закладів (5 осіб), у %	Всього, у %
Житлові	1,9	3,9	1,9	7,7
Організаційні	1,9	13,5	5,8	21,2
Освітні	9,6	5,8	3,9	19,3
Психологічні	11,5	11,5	7,6	30,6
Натуральна і речова допомога	3,9	9,6	5,8	19,3
Інформаційні	-	-	1,9	1,9

Респонденти вказали достатньо широкий перелік психологічних проблем внутрішньо переміщених осіб, з якими вони працювали: адаптація до нових умов життя, навчання і роботи; подолання наслідків травматизації, посттравматичний стресовий синдром; корекція страхів, депресивних проявів, агресивної поведінки; мобілізація внутрішніх ресурсів, відновлення емоційних і стресозахисних реакцій; планування майбутнього.

Принциповою є відмінність психологічних навчальних програм для волонтерів, що не є фахівцями-психологами. У таких програмах розглядаються виключно питання першої психологічної допомоги людині у кризових ситуаціях, адже психологічна допомога, що відстрочена в часі, може надаватися виключно фахівцем-професіоналом.

Крім навчальних програм з основ надання психологічної допомоги для фахівців соціальної сфери поширеними є такі напрями діяльності: інформування з питань нормативно-правового забезпечення; розроблення пропозицій для державних програм допомоги внутрішньо переміщеним особам; ознайомлення з підходами та окремими методиками (зокрема, кейс-менеджментом як підходом, що забезпечує комплексну допомогу клієнтам; методикою організації мобільної групи, методикою інтерактивної роботи форум-театр); ознайомлення з основами програм соціального підприємництва.

Виходячи з того, що в практичній діяльності проблеми внутрішньо переміщених осіб стали об'єктом особливої уваги, забезпечується досить широкий спектр напрямів допомоги. Однак актуальним питанням залишається визначення порядку взаємодії організацій соціальної сфери, налагодження партнерства державних і недержавних організацій.

Висновок. Висока актуальність проблеми допомоги внутрішньо переміщеним особам і низький рівень її наукового розроблення обумовили виділення перспективних напрямів розв'язання окресленої проблеми: проведення комплексних досліджень психолого-педагогічних характеристик внутрішньо переміщених осіб різних категорій; розроблення, апробація та впровадження технологій соціальної роботи, зокрема, адаптаційно-реабілітаційних програм; розроблення методик роботи з різними категоріями внутрішньо переміщених осіб (за віковим критерієм, станом здоров'я, рівнем травматизації і т.д.).

Список використаної літератури

1. Інформація для переміщених осіб // [Електронний ресурс] / Міністерство соціальної політики. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=169301&cat_id=169302
2. Солодько А. Вироблення політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні підготовлено (за підтримки міжнародного фонду «Відродження») [Електронний ресурс] / А. Солодько, Т. Доронюк; CEDOS. – К., 2015. – Режим доступу : http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/sedos_policy_idps.pdf
3. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги переміщеним особам та населенню, яке перебуває/перебувало у зоні збройного конфлікту / [І. Пінчук, О. Хаустова, Н. Степанова та ін.; заг. ред. О. Іванова]. – К., 2014. – 51 с.
4. Соціально-психологічна допомога дітям та їхнім сім'ям, тимчасово переміщеним в регіони України з тимчасово окупованих територій і районів проведення антитерористичної операції : практичне керівництво для психологів та соціальних працівників / [С. Уварова, Н. Пилипенко, Н. Улько та ін.]. – К., 2014. – 106 с.
5. Діти та війна : навчання технік зцілення / пер. І. Слабінська; [П. Сміт, Є. Дигеров, У. Юле та ін.]; за ред. О. Черненко, М. Лемик, К. Явної. – К., 2014. – 70 с.
6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>
7. Прес-релізи, новини та оголошення [Електронний ресурс] / Міністерство охорони здоров'я України. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/an_20140909_0.html
8. Дорожня карта для людей, внутрішньо переміщених в межах країни [Електронний ресурс] / Державна служба України з надзвичайних ситуацій. – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua/files/2014/7/15/dorogn_karta.pdf
9. Мінсоцполітики навчає надання першої психологічної допомоги переселенцям зі Сходу [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247457087
10. Максимова Н. А. Методичні рекомендації щодо організації та надання психологічної допомоги дітям та сім'ям вимушених переселенців / Н. А. Максимова // Інформаційно-методичний збірник. – Біла Церква : КОІПОПК, 2014. – № 9. – С. 39–52.

References

1. Ministry of Social Policy. *Information for Displaced Persons* [Electronic resource]. Retrieved from http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=169301&cat_id=169302 (in Ukr.)
2. Solodko, A. & Doroniuk, T. (2015). *Development of Policy on Internally Displaced Persons in Ukraine* (completed with the assistance of Vidrozhennia International Fund. Kyiv: CEDOS. Retrieved from http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/sedos_policy_idps.pdf (in Ukr.)
3. Pinchuk, I., Khaustova, O., Stepanova, N. et al. (2014). In O. Ivanova (ed.). *Guidelines on Providing First Psychological Aid to Internally Displaced Persons and the Population That Is Staying in the Military Conflict Zone*. Kyiv (in Ukr.)
4. Uvarova, S., Pylypenko, N., Ulko, N. et al. (2014). *Social Psychological Aid to Children and their Families Temporarily Displaced to Regions of Ukraine from Temporarily Occupied Territories and Areas Of Anti-Terrorist Operation: Practical Guide for Psychologists and Social Workers*. Kyiv (in Ukr.)
5. Smith, P., Dyregrov, A., Yule, W. et al. (2014). In O. Chernenko, M. Lemyk, K. Yavna (Ed.), I. Slabinska (translated) *Children and War: Teaching Recovery Techniques*. Kyiv (in Ukr.)
6. *On Ensuring Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons (Law of Ukraine)*. (2014) Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page> (in Ukr.)
7. Ministry of Health of Ukraine (2014). *Press releases, news and announcements* Retrieved from http://www.moz.gov.ua/ua/portal/an_20140909_0.html
8. The State Emergency Service of Ukraine 920140. *Roadmap for Persons Internally Displaced Within the Country*. Retrieved from http://www.mns.gov.ua/files/2014/7/15/dorogn_karta.pdf (in Ukr.)

9. Government portal (2014) Ministry of Social Policy Teaches Giving First Psychological Aid to Resettlers from the East. Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247457087 (in Ukr.)
10. Maksymova, N. A. (2014). Methodological Recommendations on Organization and Provision of Psychological Aid to Children and Families of Forced Resettlers. *Informatsiino-metodychnyi zbirnyk (Informational and Methodological Collection)*, 9, 39–52 (in Ukr.)

Abstract. *Chenbai I. V. Lines of activity of social sphere organizations in providing help to internally displaced persons.*

Introduction. *Military action in the eastern part of Ukraine in 2014-2015 caused a forced migration of a considerable portion of the region's civilian population. Internally displaced persons turned into a new category of socially vulnerable persons in Ukraine. Therefore, new programs for helping the internally displaced persons were implemented by social sphere organizations. Within the scientific area, an urgent need exists to substantiate the psychological, technological, organizational and methodological aspects of the help.*

Purpose. *The research aims at defining and describing the lines of activity of social sphere organizations in providing help to internally displaced persons.*

Methods. *Achieving this aim called for the employment of such research methods as subject-targeting analysis of scientific and methodological literature and informational materials, generalization, interview, polling.*

Results. *It was established that at present there is no unified terminology for the researched category of citizens. A series of synonymous terms is used: resettles, resettles from the ATO zone, forced resettles, displaced persons, internally displaced persons, etc. The identified target groups for help programs are the internally displaced persons themselves, the specialists of governmental organizations that provide help, representatives of non-governmental organizations, including the public associations of the internally displaced persons, volunteers that organize or are involved into help programs. Identified lines of activity for helping the internally displaced persons are the assignment of various kinds of state social aid; facilitation of children's enrollment at educational establishments; helping to obtain permanent or temporary employment, training, retraining and continuing education, including the area of self-employment (business); organization of places of temporary compact settlement; development and implementation of advocacy programs; consulting activity (consulting on psychological, legal, organizational issues, including telephone hot lines and mobile groups); help in finding and fitting out of places of residence; provision of in-kind help at stationary and mobile stations; provision of free or reduced-price domestic services; organization of training courses providing additional education; organization of cultural-and-educational, prevention, entertainment, local-lore, and conservational events. Common for workers of governmental and non-governmental organizations are such lines of activity as continuing education trainings on social and psychological aid; provision of information on regulatory and legal framework; development of suggestions for regulatory and legal documents; familiarization with approaches and certain methods (case-management, forum theatre, the methods for organizing a mobile group); familiarization with the basics of social business programs.*

Originality. *The originality of the research lies in specifying the term "internally displaced persons"; the first aggregation of social sphere organizations' experience and in defining the lines of activity for providing help to internally displaced persons.*

Conclusion. *The lines of activity of many social sphere organizations have been expanded by the programs of helping internally displaced persons. The organizations have a high level of mobility, they ensure the provision of help in accordance with the needs that arise within a certain social group. The issues that remain topical are the determining of the procedure for interaction between social sphere organizations and establishment of partnerships between governmental and non-governmental organizations, the development of methods for working with various categories of internally displaced persons (based on age, health, level of trauma, etc.).*

Key words: *internally displaced person; social sphere organization; governmental and non-governmental organizations; lines of activity; social worker; psychologist; volunteer; psychological trauma.*

*Одержано редакцією 21.05.2015
Прийнято до публікації 15.06.2015*